

„Jókai, Maurus (1825–1904), ungar. Romanschriftsteller; Schwarze Diamanten”
Jókai Mór a 19. század világirodalmában, fordítások, fordítók, kiadói kapcsolatok és
művészbarátságok tükrében

***

Nemzetközi konferencia Jókai Mór születésének 200. évfordulója alkalmából

Az idézet, amelyet a tanácskozás címéül választottunk, a népszerű *Knaurs Konversationslexikon A–Z* 1932-es kiadásának Jókai-szócikke. A Berlinben kiadott *Konversationslexikon* szerkesztője, Dr. Richard Friedenthal az előszóban a következőképpen foglalta össze a kézikönyv ambiciózus célkitűzését:

“A háború utáni időszak teljesen megváltozott világképe korunk ismereteinek újrafogalmazását követeli meg. Az egyre fokozódó specializáció és a szakterületek tagolódása minden tárgykörben valóságos szükségszerűséggé tesz egy összefoglaló referenciaművet. (...) Az egy kötetnyi terjedelemben szorítkozás szándékos korlátozás; ez tette lehetővé számomra, hogy félretéve a holt ismereteket, a fékező hagyományoktól mentesen dolgozzam fel mindazt, ami a mai ember számára fontos. Különösen arra törekedtem, hogy a gazdag anyagnak a szöveg rövid, lényegre törő megfogalmazása és szemléletes, áttekinthető tagolása révén olyan művet alkossak, amely megbízható tájékoztatást nyújt a magasan képzettek és a képzésre szorulóknak számára egyaránt.”¹

A harmincas évek elején tehát ennyit „illett tudnia” a jól képzett vagy éppen műveltségre vágyó németül olvasó érdeklődőnek Jókai Mórról: *magyar, regényíró, Fekete gyémántok*.

Bár a huszadik században a Jókai-fordítások fokozatosan eltűnnek a globális irodalmi piacról, és a század második felében csak az ún. „szocialista blokk” országaiban keletkeznek új fordítások, a *Knaurs Konversationslexikon A–Z* 1932-ben még aktuálisnak tartotta Jókait. A róla szóló szócikk terjedelme megegyezik Dickens, Diderot, Flaubert, Petrarca vagy a magyar költő, Petőfi Sándoréval; hosszabb, mint amelyet a francia ismerősei figyelmébe Jókait ajánló Camille Flammarion, de egy mondattal rövidebb, mint amelyet a bővebb ismertetésre is érdemesített Dosztojevszkij és Zola kapott.

Jókai életműve a magyar irodalom egyik legnagyobb hatású elbeszélőprózai hagyatéka. A 19. század második felében a magyar irodalom Jókai Mór művein keresztül vált az európai és a világirodalom ismert és elismert tényezőjévé. 1850-től művei szinte egyidejűleg jelennek meg magyarul és idegen nyelven, eleinte főleg német fordításban. A ‘Sajó’ álnéven kiadott *Forradalmi és csataképek* a magyar nyelvű kötet megjelenését követően *Schlachtenbilder und Scenen aus Ungarns*

---

¹ Dr. Richard Friedenthal, „Vorwort des Herausgebers”, in *Knaurs Konversationslexikon A–Z*, Berlin: Verlag von Th. Knaur Nachf., 1932. (Fordítás: Hansági Ágnes)

Revolution 1848 und 1849 von Sajó címmel Pesten Heckenast Gustav, Lipcsében pedig Gregor Wigand kiadásában jelent meg, és ettől kezdődően Jókai olyan regényíróként és novellistaként volt jelen a magyar irodalmi életben, aki jellemzően egyszerre írt a magyar és a nemzetközi irodalmi piac számára.

Demeter Tibor páratlan munkája, a *Bibliographia Hungarica: magyar szépirodalom idegen nyelven*, amely az 1800 és 1978 között megjelent magyar irodalmi alkotások fordításait veszi számba, „több mint 73 000 rekordot” tartalmaz az adatbázis impresszuma szerint.² A 73 ezer rekord tehát 178 év magyar irodalmának fordításait gyűjtötte össze, és igencsak beszédes, hogy ebből 1008 találat Jókai Mór műveire vonatkozik. (Bár statisztikai pontosságra ez az összevetés nem tarthat számot, de talán mégis beszédes adat, hogy Kemény Zsigmond esetében 4, Mikszáth esetében 501, Kosztolányi Dezső esetében pedig 709 a találatok száma.) Kiséry András és Király Péter “Magyar irodalom idegen nyelven: Demeter Tibor Bibliographia Hungaricájának adatközpontú elemzése” címmel tartott előadása arról a kutatásról számol be, amely a legkorszerűbb, digitális filológia módszerekkel vizsgálta a Demeter-bibliográfiából nyerhető információkat.³

Ahogyan a Petőfi-fordítások a magyar lírát, úgy a Jókai-fordítások a magyar fikciós prózát képviselték a világban. A magyar irodalomtörténetnek aligha van többet tárgyalt, elemzett, kutatott és többet vitatott alakja Jókai Mórnál, poétikai teljesítményét az utóbbi évtizedekben radikálisan átértékelte az irodalomtörténet-írás. De aligha találunk a magyar irodalomtörténetben olyan író, aki saját kortársait, itthon és a nemzetköziségben, ilyen mértékben érdekelte, foglalkoztatta volna; akit ennyire komolyan vettek volna saját korának meghatározó művészei, közéleti szereplői. Isadora Duncantól Henrik Ibsenig korának számos nagyhatású alkotója keresi vele a személyes kapcsolatot; Gottfried Benn éppúgy érdeklődéssel olvassa, mint Márai Sándor. Imre László tárta fel annak a különös fogadásnak a történetét, amely Anton Pavlovics Csehov számára végül nem egyszerűen kedvezően alakult, hanem 1882-ben meghozta a régen áhított írói sikert és ismertséget, éppenséggel egy Jókai-imitáció megírásával.⁴

Hogy a számtalan német fordítás közül Friedenthal miért éppen a *Fekete gyémántokat* tartotta említésre méltónak, annak feltehetőleg az a magyarázata, hogy a regényt Philipp Reclam jun. és Otto Janke is kiadták, ez utóbbi nyolcszor nyomta újra a kötetet, amely így évtizedeken keresztül (egészen az 1910-es évekig) elérhető volt a német könyvpiacra.

Gottfried Benn levelezéséből tudjuk, hogy 1935. augusztus 30-án és 31-én biztosan ezt a regényt olvasta („Ich lese Maurus Jokai”, „Werde den dicken Maurus Jokai lesen, »Schwarze

---

² <https://mek.oszk.hu/02700/02792/>

³ Vö. https://mtabtk.videotorium.hu/hu/recordings/44028/magyar-irodalom-idegen-nyelven-demeter-tibor-bibliographia-hungaricajanak-adatkozpontu-elemzése?fbclid=IwY2xjawJqQ0lleHRuA2FlbQIxMAABHv5th4YuLgzXy07pWROJEJbUPiM7hT9-19kLaSW_3kRcZ5r6AktB94-oK71_aem_the9-kf28u7-jbfcH_AR8Q

⁴ Imre László, „Csehov Jókai-imitációja”, in Jókai & Jókai: Tanulmányok, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Budapest: L'Harmattan, 2013, 13–18.

Diamenten.«⁵) Arról azonban, hogy milyen benyomásokat szerzett Benn Jókai regényéről, az Elinor Büllernek írott levelek sajnos már nem adnak hírt. Ahogyan számos más kérdésre sem kapunk választ: miért választotta éppen ezt a könyvet a költő, aki köztudottan kényes volt az olvasmányaira? Valaki ajánlotta neki? Elalvás előtti, esti olvasmánya volt? Abból, hogy Gottfried Benn nem érezte szükségét a bővebb magyarázatnak a szerző személyéről, vagyis a „Maurus Jokai” metonimiaként funkcionál a levél szövegében, levonhatjuk azt a következtetést, hogy levélíróként azzal számolt, a címzett ismeri a szerzői nevet és az ahhoz rendelhető művek korpuszát is. A Demeter-bibliográfia tanúsága szerint a *Fekete gyémántok* 1871 és 1963 között 12 alkalommal jelent meg német nyelven, feltételezhető, hogy Gottfried Benn Eduard Glatz fordításában olvasta a regényt, valószínűleg a Reclam 1919-ben megjelent újryomását.

Az a nyelvjátékra, punra építő, a kortársakhoz képes kiugróan gazdag, és a különféle nyelvi rétegeket integráló szókincsre, valamint az egyéni szóalkotásokra, a hapax legomenonra építő elbeszélő nyelv, amely Jókai fikciós prózájának egyedítő sajátja, nem fordítható könnyen. Erre is vezethető vissza, hogy a fordítások gyakran csupán a cselekményt adták vissza, a nyelvjátékot, az, ami Jókai prózájának értékét és egyben korszerűségét is adja, a leggyakrabban fordítási veszteséggé vált.

A kétnapos tanácskozás lehetőséget ad arra, hogy Jókai fordítói, kiadói, nemzetközi kapcsolatai és művészbárságai kerüljenek a vizsgálódások fókuszába, és ennek nyomán többet megtudjunk arról a különös státuszról, amelyet a 19 század második felében kora világirodalmában megteremtett magának.

A konferencia témakörei:

1. Jókai Mór európai és világirodalomban betöltött szerepe
2. A Jókai-fordítások
3. Jókai fordítói
4. Jókai nemzetközi kiadói, sajtó és művészkapcsolatai
5. Jókai Mór és a világirodalom a kapcsolattörténet felől nézve
6. Jókai Mór a nemzetközi sajtóban

A tanácskozás várható időpontja: 2025. október 2–3.

Helyszíne: Balatonfüred, Hotel Blaha Lujza

---

⁵ Vö. Gottfried Benn, „Briefe an Elinor Büller 1930–1937”, in Briefe V., Stuttgart: Klett-Cotta, 1992, 90 és 91.